

Małgorzata Osas

Tolerancja mieszkańców dzielnic warszawskich wobec obiektów religijnych w przestrzeni miasta

---

Nurt SVD 47/1 (133), 152-187

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tolerancja mieszkańców dzielnic warszawskich wobec obiektów religijnych w przestrzeni miasta

Małgorzata Osas

Absolwentka kierunku: urbanistyka i regionalistyka, oraz studiów filologiczno-kulturoznawczych na Uniwersytecie Warszawskim. Aktualnie doktorantka w Zakładzie Geografii Afryki, Azji i Oceanii Instytutu Studiów Regionalnych i Globalnych UW; prowadzi badania nad założeniami oraz realizacją polityki przestrzennej władz wybranych miast arabskich. Przez wiele lat mieszkała w krajach arabskich (Egipt, Libia). Zainteresowania: dziedzictwo kolonialne krajów Afryki Północnej (praca magisterska na temat Algierii), socjolingwistyka miejska oraz literatura frankofońska.

Małgorzata Filip

2012 uzyskała tytuł magistra gospodarki przestrzennej (specjalność: urbanistyka i regionalistyka) na Wydziale Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego. W pracy magisterskiej zajmowała się problematyką budownictwa na terenach zalewowych. 2013 ukończyła Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego z tytułem magistra profilaktyki społecznej i resocjalizacji.

Rafał Muszczyńko

Inżynier gospodarki przestrzennej i technik informatyk. Specjalista od relacji między zagospodarowaniem przestrzeni, transportem i społeczeństwem. Aktywista, członek kilku organizacji społecznych. Doradza miastom w zakresie organizacji transportu, zwłaszcza rowerowego. Zajmuje się też tematyką niepełnosprawności i barier architektonicznych. Obecnie pracuje jako dziennikarz.

Wprowadzenie

W niniejszym artykule omówiono wyniki badania ankietowego przeprowadzonego na przełomie listopada i grudnia 2011 roku w dwunastu dzielnicach Warszawy przez studentów V roku studiów magisterskich na kierunku: urbanistyka i regionalistyka na Wydziale Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego. Celem badania było określenie postawy mieszkańców poszczególnych dzielnic Warszawy względem istniejących oraz planowanych obiektów religijnych na obszarze najbliższego sąsiedztwa, dzielnicy oraz miasta. Badanie realizowane było w ramach zajęć ćwiczeniowych pt. *Religia, społeczeństwo, zagospodarowanie przestrzeni* – przedmiotu omawiającego społeczno-kulturowe uwarunkowania gospodarki przestrzennej. Niniejszy artykuł stanowi skrót zbiorczego opracowania wyników badania wykonanego przez troje studentów V roku: Małgorzatę Osas, Małgorzatę Filip oraz Rafała Muszczyńko. Omówiono kolejno: zakres, założenia oraz cel badania, jak również profil respondentów z dzielnic objętych badaniem. Przedstawiono wyniki badań w ujęciu zbiorczym – tj. odpowiedzi wszystkich respondentów – oraz wyniki w podziale na cztery cechy respondentów: płeć, wiek, wykształcenie i okres zamieszkania w dzielnicy. Na końcu artykułu zaprezentowano podsumowanie analizy wyników oraz obserwacje, które stanowić mogą inspiracje do kontynuowania badań w przedstawionym temacie.

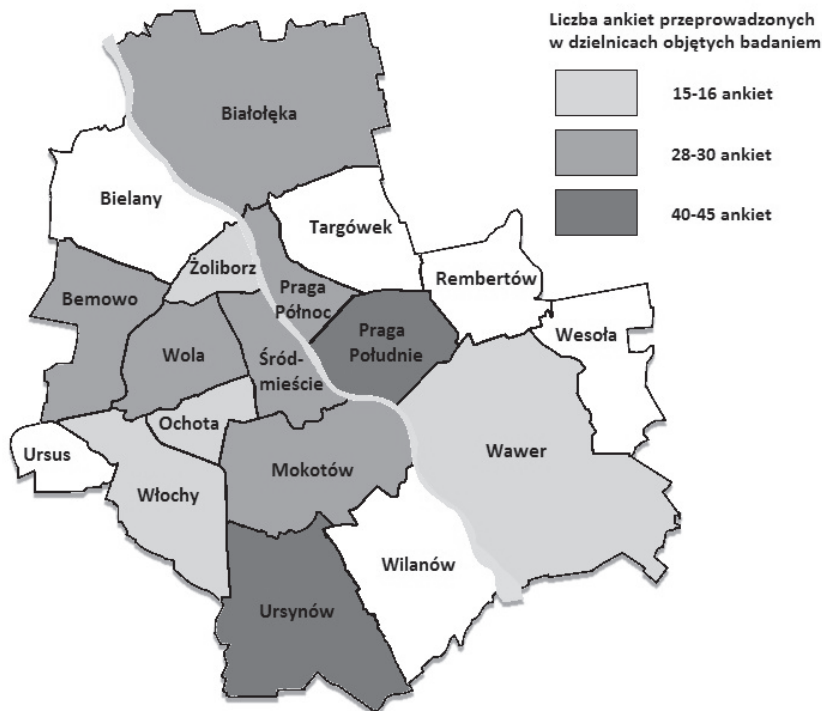
Opis przeprowadzonego badania

W obliczu prężnego rozwoju Warszawy oraz pojawiających się kolejnych planów budowy obiektów sakralnych, uwzględniając zwłaszcza budzącą ostatnio kontrowersje budowę Ośrodka Kultury Muzułmańskiej na Ochocie oraz cerkwi na obrzeżach Ursynowa, coraz większego znaczenia nabiera kwestia tolerancji mieszkańców Warszawy względem obiektów religijnych. Postępujący napływ cudzoziemców do Warszawy oraz zmiany w przekonaniach i wierze społeczeństwa wywierają duży wpływ na strukturę miasta, w tym także na lokalizację obiektów sakralnych, z których korzystają jego mieszkańcy. Zajęcia pt. *Religia, społeczeństwo, zagospodarowanie przestrzeni*, poświęcone społeczno-kulturowym uwarunkowaniom gospodarki przestrzennej, skłoniły studentów do odwiedzenia najbardziej reprezentatywnych obiektów religijnych w Warszawie, m.in. cerkwi Soboru Metropolitalnego Świętej Równiej Apostołów Marii Magdaleny na Pradze, kościoła Parafii Ewangelicko-Augsburskiej Świętej Trójcy w Śródmieściu, syna-

gogi im. Małżonków Nożyków na Starym Mieście czy wilanowskiego meczetu przy ulicy Wiertniczej. Każda z wizyt uwzględniała spotkanie z reprezentantem wybranego kościoła, dając możliwość bliższego poznania uwarunkowań, w jakich przyszło rozwijać się ośrodkowi na przestrzeni dziejów.

Przedstawione w niniejszym artykule badanie ankietowe miało na celu zarówno podsumowanie zajęć teoretycznych, jak też próbe odpowiedzi na kilka nurtujących studentów pytań. Czy mieszkańcy Warszawy są tolerancyjni względem istniejących obiektów religijnych? W jakim stopniu? Czy obecność obiektów sakralnych w przestrzeni miasta wiąże się z uciążliwościami w codziennym funkcjonowaniu? Jeśli tak, jakimi? Wreszcie, czy plany budowy kolejnych obiektów widziane są jako zagrożenie, czy może taki stan rzeczy jest akceptowalny – czy też wręcz popierany? Obok zadania szeregu pytań, kryjących za sobą wiele możliwych odpowiedzi, należało również zbadać, czy mieszkańcy sami siebie uważają za osoby tolerancyjne.

Rycina 1. Dzielnice, w których przeprowadzono badania ankietowe

Badanie ankietowe zostało przeprowadzone na obszarze dwunastu dzielnic warszawskich w okresie od 23 listopada do 7 grudnia 2011 roku. Podstawowym celem badania było określenie postawy mieszkańców poszczególnych dzielnic względem istniejących oraz potencjalnie budowanych obiektów religijnych na obszarze najbliższego sąsiedztwa, dzielnicy oraz miasta Warszawa. Podczas zajęć, na których realizowane było omawiane zadanie, studenci zostali poproszeni o podzielenie się na mniejsze zespoły badawcze (liczące po 2-3 osoby) i wybór dzielnic do badania. Zadaniem każdego studenta było przeprowadzenie co najmniej piętnastu ankiet w wybranej dzielnicy. Opracowanie stanowi zatem syntetyczne ujęcie wyników wszystkich ankiet przekazanych przez poszczególne zespoły. Łącznie we wszystkich dzielnicach objętych badaniem wykonano 322 ankiety (ryc. 1).

Już na wstępie należy podkreślić, iż w związku z podziałem grupy studentów na mniejsze zespoły badawcze, z których każdy wykonał swoje ankiety, pojawiły się dysproporcje w próbach badawczych wybranych dzielnic warszawskich. Największa próba badawcza wyniosła ok. 40-45 ankiet i dotyczyła dwóch warszawskich dzielnic: Pragi Południe i Ursynowa. Następną próbą w przedziale 28-30 ankiet dotyczyła aż sześciu dzielnic (Bemowo, Białołęka, Mokotów, Praga Północ, Śródmieście, Wola). Wreszcie, najmniejsza próba 15-16 ankiet obejmowała cztery warszawskie dzielnice (Ochota, Wawer, Włochy, Żoliborz).

Warto zwrócić uwagę na znaczne zróżnicowanie badanych dzielnic pod względem liczby ludności. W uwzględnianej grupie dzielnic znajdują się bowiem te najwyżej zaludnione w skali miasta (Mokotów, Ursynów, Wola i Praga Południe), jak również te o najmniejszej liczbie mieszkańców (Włochy, Wawer)¹. Poszczególne dzielnice różnią się od siebie także gęstością zaludnienia. Podczas gdy centralne dzielnice Warszawy, tj. Ochota, Śródmieście, Wola oraz Praga Południe wykazują najwyższą gęstość, reprezentacja tych dzielnic w badaniu jest mniejsza w stosunku do dzielnic o mniejszej gęstości zaludnienia, takich jak Ursynów. Należy zatem podkreślić na wstępie, iż tak istotne zróżnicowanie liczby respondentów w badaniu w poszczególnych dzielnicach uniemożliwia wysnucie wniosków odnośnie charakterystycznych postaw wszystkich mieszkańców w każdej z dzielnic. Ponadto, z uwagi na łączną ilość ankiet, wyniki nie mogą być traktowane jako próba reprezentatywna dla całej Warszawy. Analiza wyników pozwala jednak na dokonanie pewnych ogólnych obserwacji dotyczących zależności między środowiskiem zamieszkania, cechami

¹ Dane Głównego Urzędu Statystycznego, 2010.

respondentów a postawami względem obiektów religijnych mieszkańców Warszawy, na tym etapie przyjmując za podstawę wyniki $\frac{2}{3}$ (12 z 18) dzielnic Warszawy. Analiza ta może również wskazywać pewne ogólne trendy lub wnioski i stanowić punkt wyjścia do dalszych badań w przedstawionym temacie.

Struktura ankiety

Ankieta wykorzystana w badaniu skonstruowana została wspólnie przez studentów, z uwzględnieniem stawianych na zajęciach uwag oraz obserwacji, jak również porządku zadawania pytań. Punktem wyjścia do sformułowania pytań ankiety były następujące przypuszczenia:

1. Trudno jest stwierdzić, czy w odbiorze respondentów liczba obiektów sakralnych w mieście jest wystarczająca; zależy to będzie w dużej mierze od tego, czy korzystają oni z tych obiektów.
2. Można podejrzewać, że młodsza część społeczeństwa rzadziej korzystać będzie z obiektów sakralnych. Starsi respondenci zadeklarują większe korzystanie z obiektów, szczególnie kultu chrześcijańskiego.
3. Wraz z zadawaniem pytań o coraz bliższe otoczenie w stosunku do miejsca zamieszkania respondenci wykazywać będą coraz mniejszy dystans do idei budowy nowego obiektu sakralnego, co objawić się będzie zaostreniem odpowiedzi, szczególnie tych wyjściowo negatywnych. Ponadto, respondentom znacznie wygodniej będzie się wypowiadać na tematy dotyczące całego miasta, aniżeli bliskiej okolicy, szczególnie zamieszkaną od wielu lat.
4. Wykształcenie, wiek oraz czas zamieszkania w dzielnicy wpłyną na odpowiedź o zagrożeniach związanych z obiektami sakralnymi. Ciężko będzie ocenić wśród jakich respondentów pojawi się większa świadomość tych zagrożeń (świadomość zależna od takich czynników, jak np. światopogląd).
5. Respondenci udzielą pozytywnych odpowiedzi na pytanie o własną ocenę tolerancji względem obiektów sakralnych, choć udzielone przez nich w trakcie badania odpowiedzi prawdopodobnie miejscami będą mogły na to nie wskazywać.

Na ankietę składały się pytania dotyczące kolejno: oceny wystarczalności obiektów religijnych w mieście, użytkowania obiektów religijnych, postawy respondenta względem powstania nowych obiektów religijnych oraz oceny niedogodności związanych z funkcjonowa-

niem obiektów religijnych. Końcowe pytanie dotyczyło zaś osobistej oceny tolerancji przez respondenta. Poniżej przedstawione są dokładne sformułowania użyte w ankiecie, po których czcionką pochyłą ukazane są dostępne do wyboru odpowiedzi.

1. Czy uważa Pan(i), że liczba obiektów religijnych jest w Warszawie wystarczająca?

- *Tak/Nie*
- *Jeśli nie to jakich brakuje (zaznaczyć):
Kościół katolicki / Kościół protestancki / Cerkiew / Synagoga / Meczet / Inne*

2. Czy korzysta Pan(i) z obiektów sakralnych?

- *Tak/Nie*
- *Jeśli nie to jakich brakuje (zaznaczyć):
Kościół katolicki / Kościół protestancki / Cerkiew / Synagoga / Meczet / Inne*

3. Planowane jest powstanie obiektów sakralnych w Warszawie. Czy zgodził(a)by się Pan(i) na budowę:

	Zdecydowanie tak	Tak	Raczej nie	Nie
Kościół katolickiego				
Kościół protestanckiego				
Cerkwi				
Synagogi				
Meczetu				
Innego obiektu sakralnego				

4. Planowane jest powstanie obiektów sakralnych w Pani/a dzielnicy. Czy zgodził(a)by się Pan(i) na budowę: (szablon odpowiedzi jak w pyt. 3.)

5. Planowane jest powstanie obiektów sakralnych w Pani/a najbliższej okolicy. Czy zgodził(a)by się Pan(i) na budowę: (szablon odpowiedzi jak w pyt. 3.)

6. Czy uważa Pani/Pan, że obiekty sakralne mogą być źródłem następujących problemów?

Hałasu	Tak	Nie
Zanik terenów rekreacyjno-wypoczynkowych, np. terenów zielonych	Tak	Nie
Spadku poczucia bezpieczeństwa	Tak	Nie
Innych, jakich... (wymienić)	Tak	Nie

7. Czy uważa się Pan(i) za osobę tolerancyjną?

- *Tak/Nie*

Po wykonaniu ankiety respondent pytany był o wiek, wykształcenie, czas zamieszkania w danej dzielnicy oraz płeć. Te cztery cechy stanowiły tzw. „metryczkę” omawianego badania.

W przypadku wieku, respondenci mieli do wyboru przedziały: poniżej 18 lat, 19-25 lat, 26-35 lat, 36-50 lat, 51-65 lat oraz powyżej 65 lat. W przypadku wykształcenia do wyboru było wykształcenie podstawowe, zawodowe, średnie oraz wyższe. W przypadku pytania o okres zamieszkania w dzielnicy pozostawiono możliwość odpowiedzi otwartej. Na etapie analizy wyników odpowiedzi respondentów na to pytanie podzielone zostały na 4 grupy: 0-2 lata, 3-10 lat, 11-25 lat, powyżej 25 lat.

Zbiorcza analiza wyników ankiet przeprowadzonych w poszczególnych dzielnicach pozwoliła na określenie profilu respondentów oraz zaobserwowanych cech charakterystycznych w postawie względem obiektów sakralnych. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie syntetycznej oceny postaw mieszkańców miasta oraz oceny z uwzględnieniem czterech cech respondentów: wiek, płeć, wykształcenie i okres zamieszkania w dzielnicy.

Charakterystyka respondentów

Płeć respondentów. Wśród respondentów występowała niewielka przewaga płci żeńskiej (57% w stosunku do 43% mężczyzn).

Wiek respondentów. W badaniu wprowadzono podział na 6 grup wiekowych. Badanie objęło wszystkie grupy wiekowe. Najmniejszą reprezentację miały pierwsza i ostatnia grupa: najmłodsi oraz najstarsi respondenci (w wieku poniżej 18 lat oraz powyżej 65 lat), podczas gdy najliczniej reprezentowani w badaniu byli respondenci w wieku 19-25 lat.

Rycina 2. Profil respondentów według wieku, wykształcenia oraz okresu zamieszkania w dzielnicy

Wykształcenie respondentów. W badaniu wprowadzono podział na 4 rodzaje wykształcenia. Zdecydowanie największy udział miała grupa respondentów o wykształceniu wyższym (połowa badanych). Drugą najbardziej liczną grupą byli respondenci o wykształceniu średnim (prawie 40% badanych). W o wiele mniejszym stopniu w badaniu reprezentowane były osoby o wykształceniu zawodowym oraz podstawowym (6%).

Okres zamieszkania w dzielnicy. Na potrzeby zbiorczej analizy wyników badania ustalono podział na 4 okresy zamieszkania w dzielnicy. Najliczniej reprezentowani byli respondenci mieszkający w danej dzielnicy przez 11-25 lat, choć zauważyć można, że pozostałe kategorie mieszkańców były reprezentowane w podobnym stopniu (za wyjątkiem najmniej licznej grupy 0-2 lata) (ryc. 2).

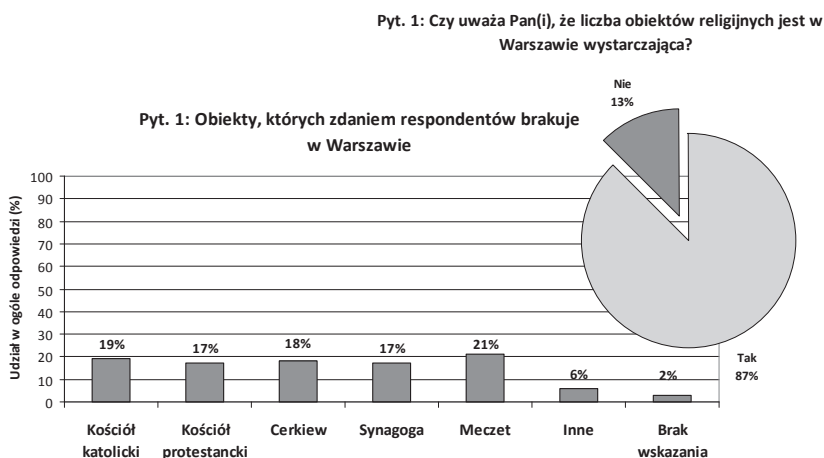
Analiza zbiorcza wyników

Korzystanie z obiektów religijnych (pyt. 1-2)

1. Czy uważa Pani/Pan, że liczba obiektów religijnych jest w Warszawie wystarczająca?

W generalnym ujęciu wyników, 87% respondentów oceniło, że liczba obiektów religijnych jest w Warszawie wystarczająca. Wśród odpowiedzi negatywnych największą uwagę zwrócono na brak meczetów (ponad 20% badanych), następnie kościołów katolickich i cerkwi. W równym stopniu oceniono brak kościołów protestanckich i synagog. Wskazano też na inne obiekty, m.in. świątynię buddyjską. W kilku przypadkach nie wskazano dokładnych obiektów, mimo to deklarując, że liczba obiektów religijnych w Warszawie jest niewystarczająca (ryc. 3).

Rycina 3. Odpowiedzi dotyczące zapotrzebowania na obiekty religijne w mieście

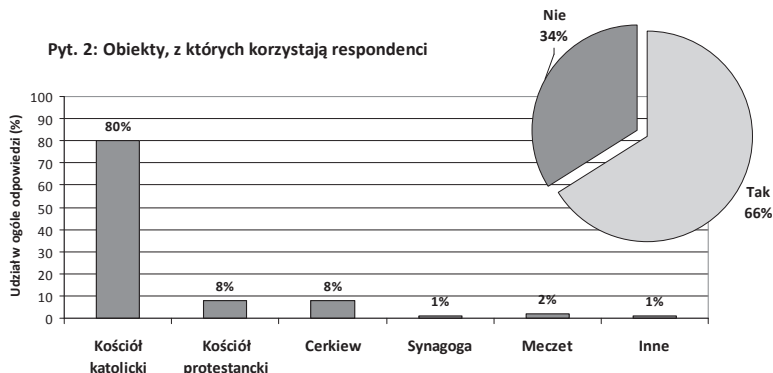

2. Czy korzysta Pan(i) z obiektów sakralnych?

Większość respondentów zadeklarowała korzystanie z obiektów sakralnych (66% badanych). Wśród nich dominował kościół katolicki (wybór 80% ankietowanych), choć również zwraca uwagę stosunkowo duży udział w łącznej próbie badawczej kościoła protestanckiego i cerkwi. Niewielka jest reprezentacja osób korzystających z meczetu i synagogi (ryc. 4).

Rycina 4. Odpowiedzi dotyczące korzystania z obiektów sakralnych w mieście

Pyt. 2: Czy korzysta Pan(i) z obiektów sakralnych?

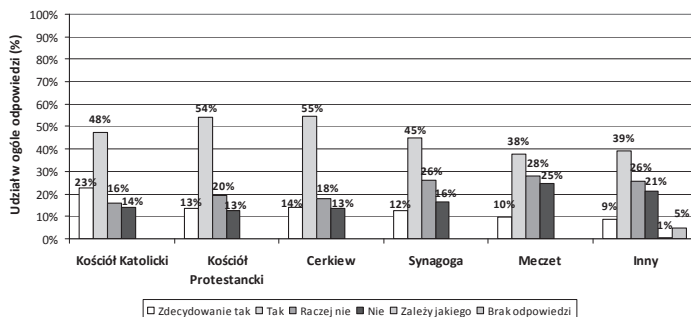

Postawa względem nowych obiektów religijnych (pyt. 3-5)

Trzy kolejne pytania ankiety dotyczyły postawy respondentów względem nowych obiektów religijnych w przestrzeni miasta, z uwzględnieniem odległości od potencjalnego obiektu: jego pojawienia się w skali miasta, dzielnicy bądź najbliższej okolicy.

W skali miasta respondenci wykazywali pozytywny stosunek do pojawienia się nowego obiektu sakralnego, co widoczne jest w dominacji odpowiedzi „zdecydowanie tak” oraz „tak”. Ciekawym spostrzeżeniem było, iż spośród wymienionych respondentom obiektów, największe poparcie miały kościół protestancki oraz cerkiew (ryc. 5).

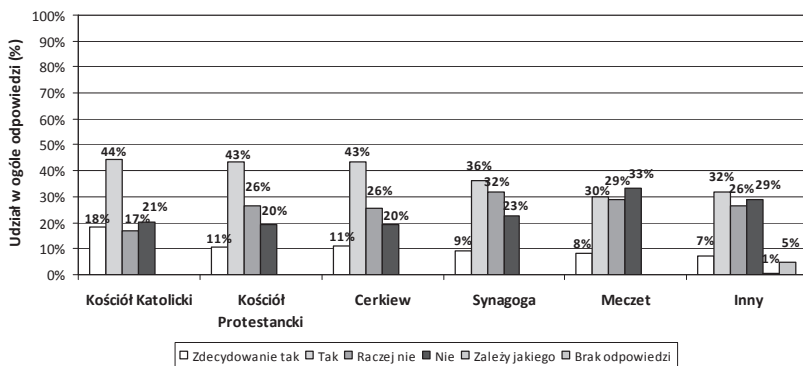
Rycina 5. Odpowiedzi dotyczące postawy względem nowych obiektów religijnych w mieście

Pyt. 3: Planowane jest powstanie obiektów sakralnych w Warszawie. Czy zgodzi(a)by się Pan(i) na budowę:

Przybliżając się do **skali dzielnicy** zauważyć można, iż pozytywny stosunek respondentów do nowych obiektów jest mniejszy. Wzrasta udział odpowiedzi negatywnych („nie” oraz „zdecydowanie nie”). Pozytywnie respondenci wypowiadali się przede wszystkim na temat kościołów wyznań chrześcijańskich. Wzrasta liczba odpowiedzi negatywnych dla obiektów takich jak synagoga oraz meczet (ryc. 6).

Rycina 6. Odpowiedzi dotyczące postawy względem nowych obiektów religijnych w dzielnicy zamieszkania respondenta

Pyt. 4: Planowane jest powstanie obiektów sakralnych w Pani/a dzielnicy.
Czy zgodził(a)by się Pan(i) na budowę:

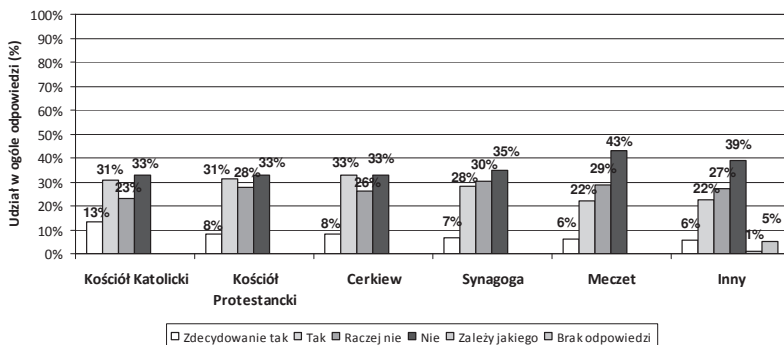

W skali **najbliższej okolicy** respondenta obraz powyższych odpowiedzi kolejny raz odменя się, potwierdzając jednak jak istotny wpływ ma uwzględniana skala odniesienia. Odpowiedzi na to pytanie bezwzględnie wskazują na wpływ bliskiej odległości potencjalnego obiektu religijnego na sceptyczną bądź negatywną odpowiedź respondenta, szczególnie w odniesieniu do obiektów takich jak meczet (ryc. 7).

Jak więc widać, stanowcze poparcie respondentów dla nowych obiektów (odpowiedź „zdecydowanie tak”) stopniowo maleje wraz ze zmianą uwzględnianej skali. Wyraźny spadek odpowiedzi tego typu zauważyć należy zwłaszcza w przypadku kościoła katolickiego. Ogólne poparcie (odpowiedź „tak”) również maleje wraz z przybliżaniem skali ankietowanemu, choć spadek odpowiedzi tego typu jest widoczny praktycznie zarówno w przejściu do skali dzielnicy, jak i najbliższej okolicy. Na szczególną analizę zasługują kościół protestancki i cerkiew, w przypadku których spadek poparcia jest bardzo widoczny, zwłaszcza w przybliżeniu skali z miasta do dzielnicy.

Rycina 7. Odpowiedzi dotyczące zpostawy względem nowych obiektów religijnych w najbliższej okolicy zamieszkania respondenta

Pyt. 5: Planowane jest powstanie obiektów sakralnych w Pani/a najbliższej okolicy. Czy zgodził(a)by się Pan(i) na budowę:

Jednocześnie liczba odpowiedzi „raczej nie” w większości przypadków stopniowo wzrasta. Wyjątkiem okazuje się synagoga, dla której występuje stały poziom liczby takich odpowiedzi, szczególnie w skali dzielnicy i najbliższej okolicy. Odnotować można również, że stanowczy sprzeciw względem nowych obiektów (odpowiedź „nie”) wzrasta, szczególnie w przejściu z poziomu dzielnicy do poziomu najbliższej okolicy.

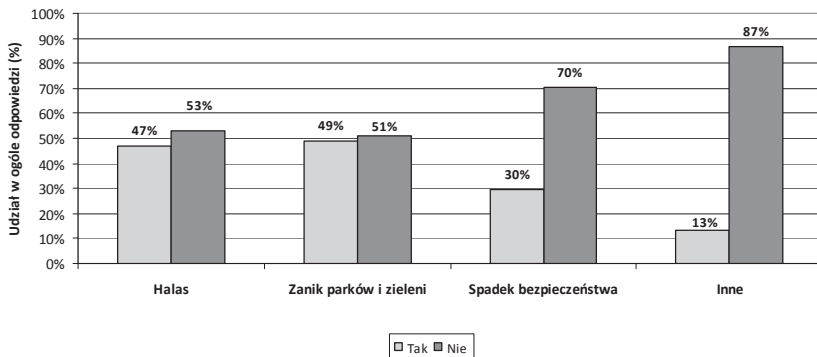
Problemy związane z obiektami religijnymi (pyt. 6)

Kolejne pytanie zadane respondentom dotyczyło widzianych przez nich uciążliwości związanych z obiektami religijnymi. Oprócz sugerowanych trzech problemów, o które ankietowani zostali zapytani, pytanie to było jednym z najciekawszych w badaniu, dając możliwość przedstawienia innych problemów dostrzeganych przez mieszkańców Warszawy.

Spośród podanych odpowiedzi, największa liczba respondentów wskazała na kwestię zaniku parków i zieleni jako problem związany z obiektami religijnymi w przestrzeni miasta. Drugim największym problemem okazała się kwestia hałasu potencjalnie generowanego przez obiekty religijne. W niewielkim stopniu respondenci dostrzegli problem spadku bezpieczeństwa. Spośród tych kwestii, najbardziej „dzieliła” respondentów kwestia bezpieczeństwa w otoczeniu obiektów (ryc. 8).

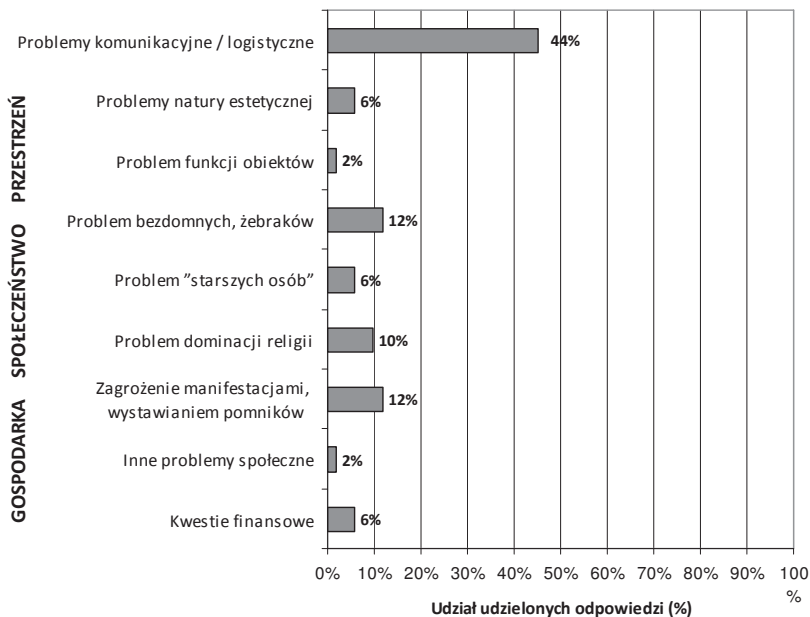
Rycina 8. Odpowiedzi dotyczące uciążliwości związanych z obiektami religijnymi

Pyt. 6: Czy uważa Pan(i), że obiekty sakralne mogą być źródłem następujących problemów

Rycina 9. Odpowiedzi dotyczące dodatkowych zagrożeń związanych z obiektami religijnymi

Pyt. 6: Dodatkowe zagrożenia wskazywane przez respondentów

Analizując dodatkowe zagrożenia wskazywane przez respondentów, wyróżniono trzy grupy problemów, dotyczące kolejno (ryc. 9):

- **Przestrzeni miasta.** W tej kategorii wyróżnić można problemy komunikacyjne czy logistyczne, takie jak brak miejsca, problem z parkowaniem, niewygodne zatłoczenie i korki w najbliższym otoczeniu obiektu, związane z odbywającymi się tam wydarzeniami regularnymi (msze) oraz wydarzeniami rzadszymi, takimi jak procesje czy pielgrzymki. Wspomniano także o problemach natury estetycznej, tj. brudzie czy zanieczyszczeniu otoczenia. Ciekawym jest zwrócenie uwagi respondentów na zanikające funkcje obiektów (dosłownie cytując, obserwacja, iż, „coraz mniej ludzi chodzi do kościołów”) i związane z nim zagrożenie bezużyteczności kolejno powstających obiektów w mieście.

- **Więzi społecznych.** Poruszone tu zagadnienia wydawać się mogą kontrowersyjne, aczkolwiek z punktu widzenia analizy wyników niezwykle cenne. Część respondentów jako dodatkowe zagrożenia wymieniła kwestię bezdomnych oraz żebraków przebywających w bliskim zasięgu obiektów. Pojawiła się również, przede wszystkim wśród młodych respondentów, określana mianem problemu kwestia przebywania w obiektach „starszych osób”, obraźliwie nazywanych „moherowymi beretami” (termin odnoszący się do użytkowników kościoła katolickiego). Szczególnie wartym uwagi jest zauważony problem dominacji religii, utożsamiany w dużej mierze z religią muzułmańską i wynikający z różnic religijnych (i szeroko pojętych różnic kulturowych). Problem ten przejawia się np. w powstawaniu sekt, namawianiu innych na przejście na swoją wiarę, wiąże się też z problemem terroryzmu i zawłaszczaniem ziemi przez muzułmanów. Wspomniano również o zagrożeniu protestami, manifestacjami, a także o zjawisku wystawiania pomników w otoczeniu obiektów religijnych. Sugerowano także inne zjawiska społeczne, np. gentryfikację rozumianą jako zmiana charakteru wybranych części miasta.

- **Kwestii finansowych.** Wskazano na problem płacenia datków dla Kościoła (dosłownie cytując „wydaje się za dużo pieniędzy na Kościół zamiast na pomoc ubogim i dzieciom”). Obecność obiektów religijnych część respondentów określała jako „obciążenie finansowe dla mieszkańców”.

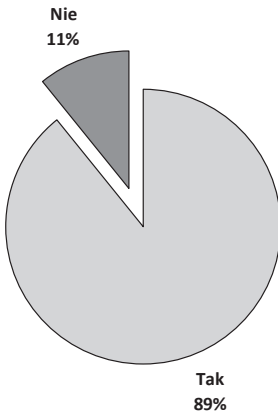
Analizując powyższe zagrożenia wymieniane przez respondentów, najczęstszym problemem okazują się przede wszystkim komplikacje o charakterze komunikacyjno-logistycznym. Zagłębiając się w szczegóły tej szerokiej kategorii można wymienić najczęściej pojawiający się problem braku miejsca, w tym do parkowania, jak również

zatłoczenia, zwłaszcza w niedzielę. Można ocenić, że dominacja tej odpowiedzi potwierdza wyniki pytania 2, wskazującego na duży udział kościoła katolickiego i sugerowanie się respondentów funkcjonowaniem właśnie tego obiektu.

Własna ocena tolerancji (pyt.7)

Rycina 10. Odpowiedzi dotyczące własnej oceny tolerancji respondentów

Pyt. 7: Czy uważa się Pan(i) za osobę tolerancyjną?

Prawie 90% wszystkich respondentów badania uznało się za osoby tolerancyjne (ryc. 10). Powyższa analiza przedstawia zarys odpowiedzi udzielanych przez wszystkich respondentów badania. Uzupełnieniem tego obrazu jest analiza w nawiązaniu do czterech cech respondentów. Zamiarem autorów badania była bowiem także próba znalezienia relacji profilu ankietowanych wobec postawy wynikającej z odpowiedzi. Analiza odpowiedzi według czterech cech, jakimi są wymieniane w metryczce badania: płeć, wiek, wykształcenie oraz okres

zamieszkania w dzielnicy (ryc. 11), pozwala zauważyć wiele ciekawych zależności. Czy młodszy respondenci wykazują się większą tolerancją względem obecnych i nowych obiektów w mieście? Czy staż, a zatem stabilność, zamieszkania w danej dzielnicy wpływa na ocenę widzianych problemów i zagrożeń związanych z obiektami? Ponadto, czy czynnikiem różnicującym odpowiedzi może być płeć bądź wykształcenie respondenta? W poniższej analizie szczególna uwaga poświęcona jest widzianym zagrożeniom związanym z budową nowych obiektów religijnych. Okazuje się bowiem, iż właśnie zróżnicowany odbiór tych problemów stanowi temat szczególnie ciekawy w tym badaniu.

Rycina 11. Analizowane zależności między cechami respondentów a udzielanymi odpowiedziami

Analiza wyników według płci respondentów

Wśród respondentek badania, najliczniejszą grupę stanowiły kobiety w wieku 19-25 lat (35%), zaś najmniej liczną w wieku poniżej 18 (6%) i powyżej 65 lat (7%). Większość badanych kobiet była dobrze wykształcona – prawie połowa z wykształceniem wyższym. Wśród respondentek przeważały kobiety, które mieszkają w swojej dzielnicy od 3 do 10 lat oraz od 11 do 25 lat.

Wśród mężczyzn biorących udział w badaniu przeważali respondenci w wieku 19-25 (22%), 26-35 (23%) oraz 36-50 (31%) lat. Większość posiadała wykształcenie wyższe. Nieznacznie dominowali mężczyźni o stażu zamieszkania w dzielnicy w zakresie 11-25 lat.

Analiza wyników badania według kryterium płci respondentów pozwala na wysnucie interesujących wniosków, które można uszeregować w następujący sposób:

a) Ocena liczby obecnie istniejących obiektów religijnych w mieście. Podobny odsetek kobiet i mężczyzn (ok. 80%) uważał, że liczba obiektów sakralnych w Warszawie jest wystarczająca. Pośród wskazywanych przez respondentów brakujących obiektów, kościołów katolicki przeważał wśród mężczyzn.

b) Korzystanie z obiektów sakralnych. Z deklaracji ankietowanych wynikało, że więcej kobiet (57%) niż mężczyzn (42%) nie korzysta z obiektów sakralnych.

c) Postawa względem nowych obiektów sakralnych. Niezależnie od płci, wraz ze zmianą skali z miasta do najbliższej okolicy spadało poparcie, a wzrastał sprzeciw wobec nowych obiektów sakralnych. Mężczyźni najczęściej popierali budowę kościoła protestanckiego i cerkwi, natomiast kobiety budowę cerkwi, kościoła katolickiego i protestanckiego. Najbardziej respondenci popierali budowę meczetu, zwłaszcza w ich najbliższej okolicy.

d) Problemy związane z obiektami. Niezależnie od płci, respondenci przywiązywali znaczną wagę do problemu hałasu oraz zaniku parków i zieleni, mniejszą zaś do problematyki spadku bezpieczeństwa. Co ciekawe, mężczyźni zwracali większą uwagę na czynnik hałasu, wskazywali także więcej dodatkowych zagrożeń związanych z powstawaniem i funkcjonowaniem obiektów sakralnych. Co istotne, spośród dodatkowych zagrożeń obie płci przede wszystkim wskazywały na kwestie takie jak utrudnienia komunikacyjne oraz problem bezdomnych. Kobiety szczególną uwagę zwracały na sprawę dominacji religii, podczas gdy mężczyźni na zagrożenie manifestacjami i protestami.

e) Własna ocena tolerancji. Nieznacznie więcej kobiet w badaniu uważało się za osoby tolerancyjne

Analiza wyników według wieku respondentów

Grupę w **wieku poniżej 18 lat** reprezentowało 16 ankietowanych, z których większość (75%) stanowiły kobiety. Prawie 90% respondentów mieszka w dzielnicy przez 11-25 lat, pozostała część krócej - 3-10 lat.

Grupę w **wieku 19-25 lat** reprezentowało 96 ankietowanych, wśród których prawie 70% stanowiły kobiety. Większość respondentów posiadała wykształcenie wyższe (ok. 55% badanych), następnie średnie (prawie 40%). Ponad 40% reprezentowało grupę mieszkającą w tej samej dzielnicy 11-25 lat, ok. 30% badanych mieszkało w swojej dzielnicy 0-2 lat i 3-10 lat.

Grupę w **wieku 26-35 lat** reprezentowało 67 ankietowanych, spośród których nieco więcej było kobiet (52% badanych). Stanowczą większość respondentów posiadała wykształcenie wyższe (75%). Zauważyć można wyraźnie dominujący udział osób mieszkających w dzielnicy w okresie 3-10 lat (55%).

W grupie w **wieku 36-50 lat** znalazło się 76 ankietowanych, wśród których dominowali mężczyźni (prawie 60%). Większość respondentów miała wykształcenie wyższe (54%), następnie średnie (prawie 40%), niewielka liczba ankietowanych zawodowe. Wyraźną większość stanowili respondenci mieszkający w dzielnicy 11-25 lat (prawie 45%), następnie w okresie 3-10 lat (30%) i powyżej 25 lat (20%).

Grupę w **wieku 51-65 lat** reprezentowało 46 ankietowanych, z nieco większą przewagą kobiet (56%). Dominowali respondenci o wykształceniu średnim (52%) i wyższym (35%). Ponad połowa badanych mieszkała w dzielnicy ponad 25 lat (52%), następnie w zakresie 11-25 lat (prawie 40%).

Grupę w **wieku powyżej 65 lat** reprezentowało 21 ankietowanych, wśród których większością były kobiety (62%). Dominowali respondenci o wykształceniu średnim (prawie 40%), następnie zawodowym (prawie 30%) i wyższym (24%). Co istotne, aż 90% badanych prezentowało staż zamieszkania w dzielnicy ponad 25 lat, pozostali zaś staż 11-25 lat.

Ocena liczby obecnie istniejących obiektów religijnych w mieście

Wiek poniżej 18 lat. Respondenci w tej grupie praktycznie jednogłośnie ocenili, że liczba obiektów religijnych w Warszawie jest wystarczająca. Tylko jedna osoba oceniła, że brakuje obiektów tego typu, wymieniając wszystkie poza kościołem katolickim (kościół protestancki, cerkiew, synagoga...).

Wiek 19-25 lat. 85% respondentów tej grupy oceniło, że liczba obiektów religijnych w Warszawie jest wystarczająca. Wśród odpowiedzi negujących wymieniano zbiorczo praktycznie w równym stopniu wszystkie obiekty z listy, zwracając uwagę zwłaszcza na brak synagog (50% negatywnych odpowiedzi), kościołów protestanckich, cerkwi i meczetów (35% negatywnych odpowiedzi) oraz kościołów katolickich (30%).

Wiek 26-35 lat. 80% respondentów pozytywnie odpowiedziało na to pytanie, uznając, że liczba obiektów religijnych jest w Warszawie wystarczająca. Wśród negatywnych odpowiedzi wskazywano na brak: cerkwi (prawie 40% negatywnych odpowiedzi) i kościoła prote-

stanckiego (30%), w mniejszym stopniu kościoła katolickiego i synagogi (podobna liczba wskazań) oraz meczetu. W jednym przypadku nie wskazano brakującego obiektu.

Wiek 36-50 lat. Ponad 80% respondentów uznało, że liczba obiektów religijnych jest w Warszawie wystarczająca. Aż 60% negatywnych odpowiedzi dotyczyło braku meczetu (wskazywano albo jedynie na ten obiekt albo zbiorczo na meczet i wszystkie pozostałe obiekty), kościoła protestanckiego i synagogi (prawie 40%).

Wiek 51-65 lat. Ponad 80% respondentów uznało, że liczba obiektów religijnych jest w Warszawie wystarczająca. Aż 60% negatywnych odpowiedzi dotyczyło braku kościoła katolickiego, następnie, już o wiele mniej, kościoła protestanckiego i meczetu.

Wiek powyżej 65 lat. Ponad 70% respondentów uznało, że liczba obiektów religijnych jest w Warszawie wystarczająca. Aż 80% negatywnych odpowiedzi dotyczyło braku kościoła katolickiego, następnie, o wiele już mniej i w podobnym stopniu, każdego z obiektów z listy.

Korzystanie z obiektów sakralnych

Wiek poniżej 18 lat. Co ciekawe, ponad połowa respondentów tej grupy odpowiedziała negatywnie na pytanie dotyczące korzystania z obiektów sakralnych. Jedynym obiektem wskazanym przez respondentów był kościół katolicki (prawie 40% ankietowanych).

Wiek 19-25 lat. Większość respondentów zadeklarowała korzystanie z obiektów religijnych (60% badanych w tej grupie), wskazując przede wszystkim na kościół katolicki (ponad połowa badanych). Niewielka część badanych wskazała na korzystanie z cerkwi, kościoła protestanckiego i synagogi, co zgodne jest z odpowiedziami z poprzedniego pytania.

Wiek 26-35 lat. Większość badanych zadeklarowała korzystanie z obiektów sakralnych (62%), wskazując przede wszystkim na kościół katolicki (52%), w mniejszym stopniu cerkiew (7%), kościół protestancki i meczet.

Wiek 36-50 lat. Ponad 70% badanych zadeklarowało korzystanie z obiektów sakralnych, wskazując przede wszystkim na kościół katolicki (64%), w mniejszym stopniu kościół protestancki (5%), cerkiew, meczet i synagogę.

Wiek 51-65 lat. Aż 85% badanych zadeklarowało korzystanie z obiektów sakralnych, wskazując przede wszystkim na kościół katolicki (prawie 80%), w mniejszym stopniu kościół protestancki (6%) oraz cerkiew.

Wiek powyżej 65 lat. Ponad 85% badanych zadeklarowało korzystanie z obiektów sakralnych, którymi są dwa wskazane obiekty: kościół katolicki (ponad 80%) oraz, w o wiele mniejszym stopniu, kościół protestancki (5%).

Postawa względem nowych obiektów sakralnych

Wiek poniżej 18 lat. Stanowcze poparcie dla nowych obiektów (odpowiedź „zdecydowanie tak”) znacznie spadało wraz ze zmianą skali z miasta na najbliższe sąsiedztwo. Ogólne poparcie (odpowiedź „tak”) wzrastało wraz z przejściem ze skali miasta do dzielnicy, jednak – co ciekawe – spadało następnie przy przejściu do skali najbliższej okolicy.

Wiek 19-25 lat. Stanowcze poparcie, podobnie jak poparcie ogólne dla nowych obiektów (odpowiedź „zdecydowanie tak” i „tak”), stopniowo spadało im skala bliższa ankietowanemu. Stanowczy sprzeciw (odpowiedź „nie”) pojawiał się znacznie częściej wraz z przybliżeniem skali ankietowanemu. Co ważne, 6% ankietowanych pytanych o budowę „innego obiektu” w skali najbliższej okolicy udzieliła odpowiedzi „zależy jakiego” – co wskazywałoby na ewentualną akceptację innych, nie wymienionych na liście obiektów.

Wiek 26-35 lat. Stanowcze poparcie budowy nowych obiektów (odpowiedź „zdecydowanie tak”) występowało praktycznie w każdej z przyjętych skal na podobnym poziomie. Ogólne poparcie (odpowiedź „tak”) stopniowo spadało wraz z przejściem ze skali miasta do najbliższej okolicy. Podobnie jak w poprzedniej grupie wiekowej – tu także niewielka część osób pytanych o budowę „innego obiektu” w skali dzielnicy i najbliższej okolicy udzieliła odpowiedzi „zależy jakiego”, co również rozpatrywać można jako odpowiedź potencjalnie pozytywną na to pytanie.

Wiek 36-50 lat. W grupie tej występowała ta sama tendencja jak w grupie wiekowej 26-35 lat.

Wiek 51-65 lat. Stanowcze oraz ogólne poparcie dla budowy nowych obiektów (odpowiedź „zdecydowanie tak”, „tak”) stopniowo spadało wraz ze zmianą skali z miasta do najbliższej okolicy, w szczególności dla kościoła katolickiego i protestanckiego. Podobnie jak w poprzedniej grupie wiekowej, i tu niewielka część osób pytanych o budowę „innego obiektu” w każdej z trzech skal (miasto, dzielnica, najbliższa okolica) udzieliła odpowiedzi „zależy jakiego”.

Wiek powyżej 65 lat. Grupa ta wydaje się bardzo ciekawym przypadkiem do zbadania. Stanowcze poparcie budowy nowych

obiektów (odpowiedź „zdecydowanie tak”) dominowało dla kościoła katolickiego i utrzymywało się na stałym poziomie aż do zmiany skali z dzielnicy na najbliższą okolicę. Jednocześnie też stopniowo wzrastał stanowczy sprzeciw (odpowiedź „nie”), który w skali najbliższego sąsiedztwa występował w takim samym stopniu dla wszystkich obiektów innych niż kościoł katolicki.

Problemy związane z obiektami religijnymi

Problem hałasu zauważony został przede wszystkim przez respondentów pierwszych czterech grup wiekowych (poniżej 18 lat, 19-25 lat, 26-35 lat, 36-50 lat). Problem zaniku parków i terenów zieleni w największej mierze wskazany został przez najmłodszą grupę wiekową i widoczna była wyraźna tendencja spadku liczby pozytywnych odpowiedzi wraz z wiekiem respondentów. Problem spadku bezpieczeństwa został wskazany w podobnym stopniu przez poszczególne grupy wiekowe, jednak w największym stopniu zauważony przez reprezentantów grupy powyżej 65 lat.

Spośród trzech wyżej wymienionych problemów najbardziej kontrowersyjny okazał się czynnik hałasu, który w większości przypadków niezależnie od wieku respondenta został w podobnym stopniu potwierdzony, jak i negowany przez członków danej grupy wiekowej. Najmniej wątpliwości pojawiło się wobec kwestii spadku bezpieczeństwa, bowiem niezależnie od wieku, istniała wyraźna dominacja osób negujących ten problem.

Wśród dodatkowych zagadnień wymienianych przez respondentów, najczęściej pojawiającą się odpowiedzią (pojedynczo bądź w zestawieniu z innymi problemami) były problemy komunikacyjne oraz kwestia bezdomnych i żebraków. Stwierdzić to można nie tylko na podstawie oceny częstotliwości pojawienia się takiej odpowiedzi, lecz także jej wyboru wśród wszystkich grup wiekowych. Pośród poszczególnych grup wiekowych na szczególną uwagę zasługują m.in. dominacja odpowiedzi o problemach komunikacyjnych w grupie 19-25 lat. Co ciekawe, im starszy respondent, tym więcej widzi problemów ze społeczeństwem i gospodarką, a nie już samą przestrzenią miasta.

Własna ocena tolerancji

W większości grup wiekowych stanowcza większość respondentów (powyżej 90%) oceniła się jako osoby tolerancyjne. Wyjątkiem była jednak grupa 19-25 lat oraz 51-65 lat, gdzie kolejno prawie 18%

i 13% ankietowanych oceniło się jako osoby nietolerancyjne. Z powodu mało reprezentatywnej próby w tym badaniu, jak również wielkiej różnicy między tymi grupami wiekowymi, można podejrzewać, że o takiej odpowiedzi nie decydował czynnik wieku, lecz np. zależny od innych czynników światopogląd tych osób.

Analiza wyników według wykształcenia respondentów

Grupę o **wykształceniu podstawowym** reprezentowało 20 ankietowanych, wśród których dominowały kobiety (65%) oraz grupa wiekowa poniżej 18 lat (50%). 75% ankietowanych mieszka w dzielnicy od 11 do 25 lat, 15% respondentów mieszka ponad 25 lat, a tylko 10% od 3 do 10 lat.

W grupie osób z **wykształceniem zawodowym** znalazło się 20 osób. Również dominowały kobiety (70% ogółu) oraz nieznacznie osoby w wieku 36-50 lat. Poza tym, 50% ankietowanych cechował ponad 25-letni staż zamieszkania w dzielnicy.

Grupa ankietowanych ze **średnim wykształceniem** liczyła 120 osób. Ponownie, większość stanowiły kobiety (58%), a w kategorii wieku grupa 19-25 lat (31%). Respondentów cechował długi staż zamieszkania w dzielnicy, od 11 do 25 lat (42%) oraz ponad 25 lat (26%).

Respondenci z **wykształceniem wyższym** stanowili grupę liczącą 162 osoby. W tej grupie także dominowały kobiety (54%). Najwięcej odpowiedzi udzielili respondenci w wieku 19-25 (33%), 26-35 (29%) oraz 36-50 (25%) lat. Ponad połowa ankietowanych (54%) mieszka w dzielnicy od 3 do 10 lat.

Ocena liczby obecnie istniejących obiektów religijnych w mieście

Wykształcenie podstawowe. 80% respondentów stwierdziło, że liczba obiektów sakralnych w Warszawie jest wystarczająca. Spośród wskazywanych obiektów oceniono brak kościoła katolickiego (15%) oraz protestanckiego (5%).

Wykształcenie zawodowe. 75% respondentów uważało, że liczba obiektów sakralnych w Warszawie jest wystarczająca. Wskazywano na brak kościołów katolickich oraz meczetów i kościołów protestanckich.

Wykształcenie średnie. Według 87% respondentów liczba obiektów sakralnych w Warszawie jest wystarczająca. Wśród ankietowanych, którzy mieli odmienne zdanie na ten temat pojawiały się od-

powiedzi, że brakuje kościoła katolickiego, protestanckiego, synagogi i meczetu, w mniejszym stopniu cerkwi i innych obiektów sakralnych.

Wykształcenie wyższe. Według 81% badanych liczba obiektów sakralnych w Warszawie jest wystarczająca. Pośród odpowiedzi negujących wskazywano brak obiektów podobnie jak w poprzedniej grupie, dodatkowo wymieniając świątynię buddyjską.

Korzystanie z obiektów sakralnych

Wykształcenie podstawowe. 60% ankietowanych odpowiedziało, że uczęszcza do kościoła katolickiego, a 5% do kościoła protestanckiego. 35% respondentów deklaroowało, że nie korzysta z obiektów sakralnych.

Wykształcenie zawodowe. Ponad połowa (55%) ankietowanych uczęszcza do kościoła katolickiego. Nieliczni korzystają z cerkwi, kościoła protestanckiego i meczetu. 25% respondentów nie korzysta z obiektów sakralnych.

Wykształcenie średnie. Większość (64%) respondentów uczęszcza do kościoła katolickiego. 31% respondentów nie korzysta z obiektów sakralnych.

Wykształcenie wyższe. Wśród osób korzystających z obiektów sakralnych najczęściej padały odpowiedzi, że uczęszczają do kościoła katolickiego. W tej grupie były także osoby, które chodzą do synagogi, cerkwi, meczetu i kościoła protestanckiego. 36% ankietowanych deklaroowało, że nie korzysta z obiektów sakralnych.

Postawa wobec nowych obiektów sakralnych

Wykształcenie podstawowe. Wraz z lokalizacją obiektu sakralnego bliższą miejscu zamieszkania respondenta spadała liczba odpowiedzi pozytywnych, zwłaszcza odpowiedzi „tak”, natomiast rosła liczba odpowiedzi o charakterze negatywnym („raczej nie” i „nie”). Wśród respondentów panowało największe przyzwolenie na budowę kościoła katolickiego, niezależnie od tego czy było to całe miasto, dzielnica czy najbliższa okolica. Takie odpowiedzi mogą wynikać z faktu, że większość ankietowanych była wyznania katolickiego i dlatego też preferowała budowę obiektów sakralnych związanych ze swoją religią.

Wykształcenie zawodowe. Podobnie jak wśród osób z wykształceniem podstawowym ankietowani w tej grupie najchętniej wyrażali zgodę na budowę kościoła katolickiego niezależnie od miejsca jego lokalizacji. Respondenci wykazywali większą niechęć do budowy

synagogi niż do budowy pozostałych obiektów sakralnych.

Wykształcenie średnie. W tej kategorii charakterystyczne jest znaczne poparcie dla nowych obiektów w skali miasta, jakimi są kościoł katolicki i protestancki oraz cerkiew.

Wykształcenie wyższe. Liczebnie rozkład pozytywnych, jak i negatywnych odpowiedzi dla każdego z obiektów był podobny. W kwestii lokalizacji obiektu sakralnego w najbliższej okolicy respondenta liczba odpowiedzi „tak”, „raczej nie” i „nie” była podobna. W tym przypadku więc założenie, że wraz z lokalizowaniem obiektów sakralnych w sąsiedztwie respondenta wzrasta liczba odpowiedzi negatywnych, nie jest już takie oczywiste. Tendencja ta jest widoczna, ale nie w takim stopniu jak w poprzednich grupach.

Problemy związane z obiektami religijnymi

Co ciekawe, wraz z wykształceniem wzrastał procent respondentów (z 40% do 52%), którzy uważali, że hałas związany z funkcjonowaniem obiektów sakralnych jest utrudnieniem. Zanik parków i zieleni jako problem najrzadziej wskazywany był z kolei przez ankietowanych o wykształceniu zawodowym. Problem spadku bezpieczeństwa został szczególnie dostrzeżony przez respondentów z wykształceniem średnim (35%) i podstawowym (30%), a w mniejszym stopniu przez respondentów z wykształceniem wyższym (26%) i zawodowym (25%).

Osoby z wykształceniem zawodowym znacznie częściej niż osoby z wykształceniem podstawowym, średnim i wyższym odpowiadały, że obiekty sakralne nie są źródłem problemów. Poza tym nie ma żadnych istotnych zależności, które świadczyłyby np. o tym, że osoby lepiej wykształcone dostrzegają więcej czy mniej problemów związanych z obiektami sakralnymi. Osoby z wyższym i średnim wykształceniem częściej wymieniały inne problemy związane z powstaniem i funkcjonowaniem obiektów sakralnych. Ponadto, osoby z wykształceniem wyższym i średnim udzielały bardziej zróżnicowanych odpowiedzi, potencjalne zagrożenia traktując w sposób wieloaspektowy. Wymieniały problemy zarówno o charakterze przestrzennym, społecznym, jak i gospodarczym. Większa liczba dodatkowych problemów wskazywanych przez osoby lepiej wykształcone może świadczyć o większym zainteresowaniu problematyką obiektów sakralnych bądź też o ich większej świadomości. Należy jednak raz jeszcze dodać, że próby były nierówne pod względem liczebności. Stąd też większe próby mogły mieć statystycznie więcej odpowiedzi wskazujących na dodatkowe zagrożenia.

Własna ocena tolerancji

Większość ankietowanych uważała siebie za osoby tolerancyjne. Najwięcej takich odpowiedzi udzieliły osoby z wykształceniem zawodowym (95%) i podstawowym (90%).

Analiza wyników według okresu zamieszkania w dzielnicy

Grupę o **okresie zamieszkania 0-2 lata** reprezentowało 43 ankietowanych, wśród których prawie 70% stanowiły kobiety. Większość respondentów posiadała wykształcenie wyższe (prawie 60% badanych), następnie średnie (35%) i zawodowe, brak zaś było osób o wykształceniu podstawowym. Osoby w tej kategorii stażu zamieszkania to przede wszystkim młodzi respondenci, w wieku 19-25 lat (prawie 70%) oraz 26-35 lat (21%).

Grupę o **okresie zamieszkania 3-10 lat** reprezentowało 92 ankietowanych, wśród których praktycznie na równi występował podział na płeć męską i żeńską. Większość respondentów posiadała wykształcenie wyższe (70% badanych) oraz średnie (25%). W grupie tej znajdowali się respondenci w pięciu najmłodszych grupach wiekowych, w dużej mierze w wieku 26-35 lat (40%).

Grupę o **okresie zamieszkania 11-25 lat** stanowiło 117 ankietowanych, wśród których przeważały kobiety (prawie 60%) oraz osoby o wykształceniu średnim (prawie 44% badanych) i wyższym (39%). Widoczna jest reprezentacja wszystkich grup wiekowych, przede wszystkim w wieku 19-25 lat (34%) i 36-50 lat (29%).

Grupę o **okresie zamieszkania powyżej 25 lat** reprezentowało 70 ankietowanych. Równy był udział obu płci, natomiast dominowało wykształcenie średnie i wyższe (kolejno 44% i 37% badanych). Osoby w tej grupie to przede wszystkim starsi respondenci w wieku 51-65 lat oraz powyżej 65 lat (34% i 27%), w mniejszym stopniu grupa 36-50 lat oraz 26-35 lat (21% i 17%).

Ocena liczby obecnie istniejących obiektów religijnych w mieście

Okres zamieszkania 0-2 lata. Prawie 90% respondentów tej grupy oceniło, że liczba obiektów religijnych jest w Warszawie wystarczająca. Wśród odpowiedzi negatywnych zwrócono szczególną uwagę na brak kościołów katolickich (ponad 60% negatywnych odpowiedzi), jak również brak cerkwi, synagog i meczetów (30%).

Okres zamieszkania 3-10 lat. Tu również prawie 90% respondentów uważało, że liczba obiektów religijnych w Warszawie jest wystarczająca. Co ciekawe, zwrócono uwagę na brak meczetów (aż 60% negatywnych odpowiedzi), jak również brak cerkwi i synagog (50% i 40%), zaś w o wiele mniejszym stopniu kościołów protestanckich i katolickich (25% i 20%).

Okres zamieszkania 11-25 lat. Ponad 80% respondentów tej grupy oceniło, że liczba obiektów religijnych jest w Warszawie wystarczająca. Wśród odpowiedzi negatywnych zwrócono szczególną uwagę na brak kościołów protestanckich (aż połowa negatywnych odpowiedzi), jak również brak cerkwi, synagog i meczetów (40-45%), w najmniejszym stopniu kościołów katolickich i „innych” obiektów.

Okres zamieszkania powyżej 25 lat. Nieco mniej niż 80% respondentów tej grupy oceniło, że liczba obiektów religijnych jest w Warszawie wystarczająca. Wśród odpowiedzi negatywnych zwrócono szczególną uwagę na brak kościołów katolickich (prawie 70% negatywnych odpowiedzi), również kościołów protestanckich (ponad 30%). Wskazano też w mniejszym stopniu na brak cerkwi, meczetów (po 20%) i synagog (ponad 10%).

Korzystanie z obiektów sakralnych

Okres zamieszkania 0-2 lata. Większość respondentów zadeklarowała korzystanie z obiektów religijnych (60% badanych w tej grupie), wskazując przede wszystkim na kościół katolicki (prawie połowa badanych). Tylko niewielka część badanych wskazała, że korzysta z cerkwi i kościoła protestanckiego (7 i 5%).

Okres zamieszkania 3-10 lat. Większość respondentów uczęszcza do obiektów religijnych (55% badanych w tej grupie), wskazując na kościół katolicki (dokładnie połowa badanych). Niewielka część pozostałych z tego grona wskazała na korzystanie z cerkwi i meczetu (4% i 2%) oraz w najmniejszym stopniu kościoła protestanckiego i synagogi.

Okres zamieszkania 11-25 lat. W tej grupie większość respondentów zadeklarowała uczęszczanie do obiektów religijnych (70% badanych w tej grupie), tu także wskazując przede wszystkim na kościół katolicki (ponad 60% badanych), w mniejszym zaś stopniu kościoł protestancki i cerkiew (6% i 3%). Jedynie niewielka część badanych wskazała na korzystanie z synagogi i meczetu (równo po 1%).

Okres zamieszkania powyżej 25 lat. Większość respondentów stwierdziła, że korzysta z obiektów religijnych (prawie 80% badanych w tej grupie), wskazując przede wszystkim na kościół katolicki (77%

badanych). Niewielka część badanych uczęszcza do kościoła protestanckiego i cerkwi (odpowiednio 4 i 3%).

Postawa względem nowych obiektów sakralnych

Okres zamieszkania 0-2 lata. Stanowcze poparcie dla nowych obiektów (odpowiedź „zdecydowanie tak”) występowało na podobnym poziomie, niezależnie od uwzględnianej skali. Zauważyć należy jednak wyraźny spadek odpowiedzi tego typu w przypadku kościoła katolickiego wraz z przejściem z poziomu miasta do dzielnicy i najbliższej okolicy. Istotne jest również zwrócenie uwagi na pytanie o „inny obiekt” i na część ankietowanych, która w tej grupie respondentów nie udzieliła odpowiedzi (9%).

Okres zamieszkania 3-10 lat. Również i w tej grupie respondentów stanowcze poparcie dla nowych obiektów (odpowiedź „zdecydowanie tak”) występowało na podobnym poziomie, niezależnie od uwzględnianej skali. Podobnie jak w poprzedniej kategorii, w pytaniu o „inny obiekt” część ankietowanych w tej grupie respondentów nie udzieliła odpowiedzi (7%). W ramach tego samego pytania na poziomie dzielnicy, część badanych (również 7%) odpowiedziała „zależy jakiego”, co interpretować można jako potencjalnie pozytywną odpowiedź na to pytanie.

Okres zamieszkania 11-25 lat. Stanowcze oraz ogólne poparcie dla nowych obiektów (odpowiedź „zdecydowanie tak”, „tak”) wykazywało stopniowy spadek wraz ze zmianą skali z miasta na najbliższą okolicę. Jednocześnie stopniowo wzrastała liczba odpowiedzi „raczej nie”, choć można tu wyznaczyć pewien ciekawy wyjątek. Przy zmianie skali z dzielnicy na najbliższą okolicę malała liczba odpowiedzi „raczej nie” w odniesieniu do budowy synagogi, meczetu oraz „innych” obiektów na rzecz wzrostu liczby odpowiedzi „nie” (stanowczego sprzeciwu). Również i w tej grupie respondentów nieznaczna część ankietowanych (2%) nie udzieliła odpowiedzi na pytanie o „inny obiekt”.

Okres zamieszkania powyżej 25 lat. Stanowcze oraz ogólne poparcie dla nowych obiektów (odpowiedź „zdecydowanie tak”) stopniowo spadało wraz ze zmianą uwzględnianej skali. Wzrastał natomiast stanowczy sprzeciw względem nowych obiektów (odpowiedź „nie”), szczególnie w przejściu z poziomu dzielnicy na poziom najbliższej okolicy, zwłaszcza dla pierwszych czterech obiektów z listy: kościoła katolickiego, protestanckiego, cerkwi i synagogi. Również i w tej grupie respondentów część osób nie udzieliła odpowiedzi na ostatni element każdego z pytań dotyczący „innych obiektów” (3% ankietowanych).

Problemy związane z obiektami religijnymi

Problem hałasu został zauważony w podobnym stopniu przez mieszkańców wszystkich kategorii. Problem zaniku parków i terenów zieleni w największej mierze wskazany został przez mieszkańców o najkrótszym stażu zamieszkania w dzielnicy (okres 0-2 lata). Co ciekawe, widoczna jest pewna ogólna tendencja spadku liczby pozytywnych odpowiedzi wraz z dłuższym okresem zamieszkania respondentów, choć i tu znaleźć można wyjątek, jakim jest kategoria mieszkańców 11-25 lat. Problem spadku bezpieczeństwa został w największej mierze wskazany przez mieszkańców właśnie trzeciej kategorii (11-25 lat). Zauważyć wręcz można, że problem spadku bezpieczeństwa jest tym częściej dostrzegany, im dłuższy jest okres zamieszkania, choć tendencję tę przerywa wynik dla ostatniej kategorii (powyżej 25 lat).

Również w tej analizie, spośród trzech wyżej wymienionych problemów, najbardziej wątpliwy okazał się czynnik hałasu, a następnie zaniku parków i zieleni, bowiem w większości przypadków, niezależnie od okresu zamieszkania respondenta, był on w podobnym stopniu potwierdzony – co negowany przez reprezentanta danej grupy. Najmniej wątpliwości pojawiło się wobec kwestii spadku bezpieczeństwa, gdyż niezależnie od okresu zamieszkania, problem ten jest w najmniejszym stopniu zauważany.

Najczęstszym i niezależnym od kategorii problemem dodatkowo wskazanym przez respondentów były przede wszystkim problemy komunikacyjne. Wielokrotnie w większości kategorii zwrócono też uwagę na problem bezdomnych i żebraków, zagrożenie protestami i manifestacjami oraz problem dominacji religii. Warto odnotować, że największa różnorodność problemów wskazywanych przez respondentów pojawiała się wśród respondentów o stażu zamieszkania wynoszącym 3-10 lat oraz 11-25 lat. Być może właśnie te przedziały stażu zamieszkania to optymalny okres, podczas którego mieszkańcy, dobrze znając swoje otoczenie (bliższe i dalsze), są w stanie wskazać niepokojące ich zjawiska w przestrzeni miasta, dzielnicy i sąsiedztwa.

Własna ocena tolerancji

W pierwszej i czwartej kategorii mieszkańców stanowcza większość respondentów (powyżej 90%) oceniła się za osoby tolerancyjne. W drugiej oraz trzeciej grupie (3-10 lat, 11-25 lat zamieszkania w dzielnicy) po 13% ankietowanych oceniło się za osoby nietolerancyjne. Kolejny raz, z powodu mało reprezentatywnej próby w tym badaniu,

trudno jest zauważyć związek między okresem zamieszkania a dokonaną przez respondentów własną oceną tolerancji.

Synteza wniosków z przeprowadzonych analiz

Czy zatem z powyższych analiz wysnuć można istotne wnioski na temat tolerancji mieszkańców Warszawy względem istniejących obiektów religijnych, widzianych obecnie uciążliwości w codziennym funkcjonowaniu oraz zagrożeń w perspektywie powstania kolejnych obiektów?

Ocena liczby obecnie istniejących obiektów religijnych w mieście. Większość respondentów uważała, że liczba obiektów sakralnych w Warszawie jest wystarczająca. Badani, którzy byli zdania, że takich obiektów jest za mało, najczęściej twierdzili, że brakuje meczetu, a następnie kościoła katolickiego i cerkwi.

Korzystanie z obiektów sakralnych. Większość respondentów korzysta z obiektów sakralnych, przede wszystkim z kościoła katolickiego.

Postawa względem nowych obiektów sakralnych. Wraz ze zmianą skali z miasta do najbliższej okolicy stopniowo spadało poparcie dla obiektów sakralnych, a wzrastał sprzeciw. Najwięcej negatywnych odpowiedzi odnotować można w pytaniu odnoszącym się do najbliższej okolicy.

Problemy związane z obiektami. Najczęściej wskazywanym problemem związanym z obiektami sakralnym był zanik parków i zieleni, a następnie hałas związany z funkcjonowaniem obiektów sakralnych. Spośród dodatkowych zagrożeń wyróżniają się: problemy w przestrzeni miasta – komplikacje o charakterze komunikacyjno-logistycznym.

Własna ocena tolerancji. Wśród ogółu respondentów dominowali respondenci, którzy uważali siebie za osoby tolerancyjne.

Obok dokonanej powyżej generalnej analizy wyników, analizy szczegółowe wedle cech respondentów dostarczają pewien obraz zależności między płcią, wiekiem, wykształceniem a stażem zamieszkania w dzielnicy. Dokonane powyżej opracowanie można zatem zsyntetyzować i podsumować, przedstawiając najciekawsze z niego obserwacje (tab. 1).

Podsumowując, omówione w tym artykule badanie ankietowe przeprowadzone przez studentów przedmiotu pt. *Religia, społeczeństwo, zagospodarowanie przestrzeni* – pozwoliło zweryfikować kilka istotnych

wyobrażeń na temat postaw mieszkańców Warszawy. Przedstawione na początku przypuszczenia częściowo potwierdziły się, jednocześnie zaś częściowo zostały zakwestionowane.

1. Większość respondentów uważała, że liczba obiektów sakralnych w Warszawie jest wystarczająca

Warto tu dostrzec znaczenie wieku. Zwłaszcza w najmłodszej grupie (poniżej 18 lat) najwięcej respondentów oceniło, że obiektów sakralnych w mieście jest wystarczająco. Ta sama grupa, jak zauważyć można w przypadku kolejnego pytania, w najmniejszym stopniu korzysta z obiektów. Wskazywano na braki różnych obiektów, jednak warto zwrócić uwagę na przypadek kościoła katolickiego, na którego brak wskazywali w największej mierze starsi respondenci (51-65 lat oraz powyżej 65 lat).

Znaczenie okazało się również mieć wykształcenie respondentów. Respondenci z wykształceniem zawodowym w największym stopniu uważali, że obiektów sakralnych w Warszawie jest za mało. W kwestii konkretnych obiektów respondenci z wyższym wykształceniem wskazywali przede wszystkim na brak meczetu, cerkwi i synagogi, podczas gdy ankietowani z wykształceniem średnim, zawodowym i podstawowym na brak kościoła katolickiego. Interesującym jest, że w tak małej próbie jedna osoba z wyższym wykształceniem wymieniła świątynię buddyjską znajdującą się poza listą wymienianych obiektów.

Wreszcie, ważnym czynnikiem jest staż zamieszkania w danej dzielnicy. Respondenci dwóch grup najmłodszych stażem (0-2, 3-10 lat) w zdecydowanej większości ocenili, że obiektów religijnych jest już w mieście wystarczająco. Na brak kościołów katolickich wskazano w wyjątkowo dużym stopniu w pierwszej i ostatniej grupie mieszkańców (0-2 lat oraz powyżej 25 lat).

	Znaczenie cech respondenta			
	Płeć	Wiek	Wykształcenie	Staż zamieszkania w dzielnicy
Ocena liczby obecnie istniejących obiektów	Brak istotnych zależności	W największym stopniu w grupie poniżej 18 lat liczba obiektów oceniana jest jako wystarczająca; Szczególnie w grupie 51-65 lat oraz powyżej 65 lat dostrzega się brak kościoła katolickiego.	Szczególnie wśród osób o wykształceniu zawodowym zauważana jest niewystarczalność obiektów w mieście; osoby z wykształceniem wyższym dostrzegają brak meczetu, cerkwi, synagogi; wśród pozostałych kategorii kościoła katolickiego.	Szczególnie wśród grupy 0-2 lat oraz 3-10 lat dostrzega się wystarczalność obiektów. Szczególnie w grupie 0-2 lat oraz powyżej 25 lat - dostrzega się brak kościołów katolickich.
Korzystanie z obiektów sakralnych	Większość osób deklarujących korzystanie z obiektów to mężczyźni .	Szczególnie w grupie poniżej 18 lat dostrzega się niski stopień korzystania z obiektów; Szczególnie w grupie 51-65 lat oraz powyżej 65 lat występuje wysoki udział kościoła katolickiego.	Z obiektów korzysta najczęściej osób z wykształceniem zawodowym , zwłaszcza z kościoła katolickiego.	Z obiektów korzysta najwięcej osób z najdłuższym stażem zamieszkania (powyżej 25 lat), zwłaszcza z kościoła katolickiego.
Postawa względem nowych obiektów sakralnych	Brak istotnych zależności	W grupie 19-25 lat negatywna postawa występuje stale na każdym z poziomów; szczególnie w grupie 26-35 lat dostrzega się stanowcze poparcie dla wybranych obiektów na każdym z poziomów; w grupie 51-65 lat oraz powyżej 65 lat występuje stanowcze poparcie dla kościoła katolickiego na wszystkich poziomach; w grupie powyżej 65 lat widoczny jest stanowczy sprzeciw dla pozostałych obiektów niezależnie od poziomu.	Szczególnie wśród osób z wykształceniem podstawowym, średnim i zawodowym występuje największe poparcie dla kościoła katolickiego.	Szczególnie w grupie 0-2 lat i 3-10 lat dostrzega się stanowcze poparcie dla wybranych obiektów niezależnie od poziomu.

Problemy związane z obiektami	Szczególnie wśród mężczyzn – dostrzega się czynnik hałasu; Szczególnie wśród mężczyzn – dostrzega się więcej dodatkowych zagrożeń.	Szczególnie wśród najmłodszych 4 grup wiekowych – widoczne jest duże znaczenie czynnika hałasu; wraz z wiekiem respondentów maleje znaczenie kwestii zaniku terenów zieleni, a wzrasta problem spadku bezpieczeństwa.	Szczególnie wśród osób z wykształceniem zawodowym – nie dostrzega się problemów związanych z obiektami; wraz z wyższym wykształceniem widoczny jest wzrost znaczenia czynnika hałasu; szczególnie wśród osób z wykształceniem średnim i wyższym – zauważa się dodatkowe zagrożenia związane z obiektami.	Im dłuższy okres zamieszkania, tym mniej respondentów dostrzega kwestię zaniku parków i zieleni, a więcej problem spadku bezpieczeństwa; szczególnie wśród grup 3-10 lat oraz 11-25 lat – dostrzega się dodatkowe problemy z obiektami.
Własna ocena tolerancji	Wśród osób uważających się za osoby nietolerancyjne występuje nieznaczna przewaga kobiet.	Wśród osób uważających się za osoby nietolerancyjne występuje przewaga grupy 19-25 lat oraz 51-65 lat .	Najwięcej pozytywnych ocen dostrzega się wśród osób z wykształceniem zawodowym .	Wśród osób uważających się za osoby nietolerancyjne występuje przewaga grupy o okresie 3-10 lat oraz 11-25 lat .

Tabela 1. Znaczenie cech respondenta w rozpatrywaniu poruszanych zagadnień

2. Większość respondentów zadeklarowała korzystanie z obiektów sakralnych, przede wszystkim z kościoła katolickiego

Z wyników badań wywnioskować można, iż w uwzględnianej próbie więcej mężczyzn deklarowało korzystanie z obiektów sakralnych, jednak pamiętać należy, iż czynnik ten łatwy jest do podważenia z uwagi na mało reprezentatywną próbę badawczą. Znaczenie okazał się mieć wiek. Najmłodsza grupa respondentów (poniżej 18 lat) wyraźnie charakteryzowała się niskim stopniem korzystania z obiektów sakralnych. Wśród osób uczęszczających do obiektów sakralnych, we wszystkich grupach wiekowych dominował wybór kościoła katolickiego. Warto odnotować, że największy udział tego obiektu występował wśród osób w wieku 51-65 lat oraz powyżej 65 lat, zaś najmniejszy w trzech najmłodszych grupach wiekowych.

Ciekawą i z pewnością wymagającą dalszych badań okazała się obserwacja na temat wykształcenia respondentów. Osoby z wykształceniem zawodowym, następnie średnim i podstawowym okazały się stanowić główną grupę korzystającą z obiektów sakralnych, przede

wszystkim kościoła katolickiego. Staż zamieszkania także wydaje się mieć wpływ na odpowiedzi. Respondenci o dłuższym okresie zamieszkania (11-25 oraz powyżej 25 lat) zadeklarowali korzystanie z obiektów, wskazując w największym ze wszystkich pozostałych grup stopniu na kościół katolicki.

3. Wraz z przybliżaniem skali odniesienia, stopniowo spadało poparcie respondentów dla budowy nowych obiektów sakralnych, a tym samym wzrastał sprzeciw

Zaskakujące okazało się znaczenie wieku. Stanowcze poparcie utrzymywało się na tym samym poziomie we wszystkich skalach miasta dla grupy wiekowej 26-35 lat; a wśród starszych grup 51-65 lat i powyżej 65 roku, wyjątkowo stale na najwyższym poziomie dla konkretnego obiektu – kościoła katolickiego. Odpowiedź negatywna – „raczej nie” – niezależnie od uwzględnianej skali występowała na stałym poziomie w grupie 19-25 lat, podobnie jak stanowczy sprzeciw wśród osób z najstarszej grupy wiekowej. W odniesieniu do wykształcenia najwięcej pozytywnych wskazań (odpowiedź „zdecydowanie tak” i „tak”) wśród osób z wykształceniem podstawowym, zawodowym i średnim miał kościół katolicki, a następnie pozostałe obiekty sakralne.

Również staż zamieszkania okazał się mieć wpływ na udzielane odpowiedzi. Stanowcze poparcie dla nowych obiektów występowało na stałym poziomie wśród respondentów o najkrótszym stażu zamieszkania (okres 0-2 lata oraz 3-10 lat).

4. Wykształcenie, wiek oraz długość zamieszkania dzielnicy rzeczywiście okazały się mieć wpływ na ocenę problemów i zagrożeń związanych z obiektami sakralnymi

Każda z cech respondentów wydaje się mieć znaczenie w rozpatrywaniu tego zagadnienia. Zaskakujące okazało się, że mężczyźni przywiązywali większą uwagę do czynnika hałasu, wskazując także więcej dodatkowych zagrożeń związanych z powstawaniem i funkcjonowaniem obiektów sakralnych. Na czynnik hałasu zwróciły uwagę najmłodsze cztery grupy wiekowe, podczas gdy na spadek bezpieczeństwa głównie osoby starsze.

Respondenci z wykształceniem zawodowym znacznie częściej niż ankietowani z wykształceniem podstawowym, średnim i wyższym wskazywali, że obiekty sakralne nie są źródłem problemów. Wraz z poziomem wykształcenia wzrastał odsetek osób, które uważają, że

czynnik hałasu jest problemem. Ponadto respondenci z wykształceniem wyższym i średnim częściej wymieniali dodatkowe zagrożenia związane z powstawaniem i funkcjonowaniem obiektów sakralnych.

Można również stwierdzić, że wraz z większą stabilnością mieszkania w danej dzielnicy, bardziej dostrzegany jest problem spadku bezpieczeństwa, mniej zaś kwestia zaniku parków i zieleni. Warto jednocześnie zwrócić uwagę na grupy respondentów o stażu zamieszkania 3-10 lat oraz 11-25 lat, przedziałach środkowych w badaniu, którzy najliczniej wskazywali na różne dodatkowe problemy związane z obiektami sakralnymi.

5. Większość respondentów oceniła siebie jako osoby tolerancyjne

Ciekawą obserwacją było to, że nieznacznie więcej kobiet w badaniu uważało się za osoby tolerancyjne [patrz tabela]. Zaskakującym okazał się udział negatywnych odpowiedzi na to pytanie wśród grupy 19-25 lat oraz 51-65 lat. Pośród osób, które uznały się za osoby tolerancyjne, najwięcej miało wykształcenie zawodowe. Podobnie jak w poprzednim zagadnieniu, na tle innych grup wyróżniły się również te o stażu zamieszkania 3-10 lat i 11-25 lat, w których istotna część respondentów oceniła się za osoby nietolerancyjne.

Podsumowanie

Rozwój Warszawy oraz najważniejszych polskich miast stanowi duże wyzwanie dla władz miejskich w rzeczywistości, w której w procesie podejmowania decyzji coraz większy nacisk kładzie się na konsultacje społeczne. Coraz częściej właśnie społeczno-kulturowe uwarunkowania okazują się mieć znaczenie w planowaniu rozwoju miasta. Przedstawiona próba określenia stopnia tolerancji mieszkańców Warszawy względem obiektów sakralnych w ich otoczeniu pozwala na przyjrzenie się z bliska postawom mieszkańców o różnorodnym profilu, w tym o różnym okresie zamieszkania w Warszawie – osobom, które potencjalnie brane są pod uwagę w toku podejmowania decyzji o budowie kolejnych obiektów sakralnych w Warszawie.

Wyniki przedstawionego badania uznane mogą być za nowy punkt odniesienia do dalszych badań prowadzonych w tym temacie. Warto dodać, iż istotnym uzupełnieniem przedstawionego obrazu mogą być wyniki badania w roku akademickim 2012-2013 przeprowadzone przez kolejny rok studentów kierunku „Urbanistyka i regiona-

listyka” w ramach tego samego przedmiotu. Należy mieć nadzieję, że wyniki te, w zestawieniu z przedstawionym opracowaniem, potwierdzą zasadność oraz autentyczność wyników omawianego badania.

~ • ~

MAŁGORZATA OSAS, MAŁGORZATA FILIP, RAFAŁ MUSZCZYŃKO

**Tolerancja mieszkańców dzielnic warszawskich
wobec obiektów religijnych w przestrzeni miasta**

Streszczenie

W artykule omówiono wyniki badania ankietowego przeprowadzonego na przełomie listopada i grudnia 2011 roku w dwunastu dzielnicach Warszawy przez studentów V roku studiów magisterskich kierunku „Urbanistyka i regionalistyka” na Wydziale Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego. Celem badania było określenie postawy mieszkańców poszczególnych dzielnic Warszawy względem istniejących oraz planowanych obiektów religijnych na obszarze najbliższego sąsiedztwa, dzielnicy oraz miasta. Badanie realizowane było w ramach przedmiotu pt. *Religia, społeczeństwo, zagospodarowanie przestrzeni* omawiającego społeczno-kulturowe uwarunkowania gospodarki przestrzennej. Kolejno opisano zakres, założenia oraz cel badania, profil respondentów z dzielnic objętych badaniem. Przedstawiono wyniki badań w ujęciu zbiorczym – tj. odpowiedzi wszystkich respondentów – oraz wyniki w podziale na cztery cechy respondentów: płeć, wiek, wykształcenie i okres zamieszkania w dzielnicy. Na końcu artykułu zaprezentowano podsumowanie analizy wyników oraz obserwacje, które stanowią inspirację do kontynuowania badań w przedstawionym temacie.

Słowa kluczowe: tolerancja religijna, dzielnice Warszawy, obiekty religijne.

MAŁGORZATA OSAS, MAŁGORZATA FILIP, RAFAŁ MUSZCZYŃKO

**The Warsaw Districts Citizens' Tolerance
towards Religious Buildings in the City's Landscape**

Abstract

The present article describes the results of a questionnaire conducted in November and December 2012 in twelve Warsaw districts by fifth year MA students, the field of studies: Town Planning and

Regional Studies – of the Faculty of Geography and Regional Studies at the University of Warsaw. The aim of the questionnaire was to determine the Warsawers' attitude towards the existing and the planned religious buildings in their neighbouring areas, in the district and in the city in general. The research was executed within the subject *religion, society, land development* that concerns the social and cultural conditions for land economy. The article describes the scope, the hypotheses and the aim of the research, the profiles of respondents whose district the research covered. The results were presented in a joint depiction, that is – all the respondents' answers – with the results divided into the four respondents' features: sex, age, education and the period of living in a given district. At the end of the article, there is a summary of the analysis and the observations that may inspire to continue the research in the above subject.

Key words: religious tolerance, Warsaw districts, religious buildings.